

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 349.41

ЗЕМЕЛЬНИЙ КОДЕКС УСРР 1922 Р. У ДОСЛІДЖЕННЯХ ТОГОЧАСНИХ НАУКОВЦІВ

**І.М. ЗАРІЦЬКА, кандидат юридичних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України¹**

У статті висвітлюються наукові погляди на Земельний Кодекс 1922 року тогочасних дослідників. З'ясовано значення наукової діяльності М. Гершонова, Є. Кельмана, Ю. Абрамова, Д. Каплана в сфері становлення науки земельного права.

Земельний кодекс, земельний закон, земельне законодавство, наука земельного права, земельно-правові інститути.

Наукова спадщина окремих вчених радянського періоду безпідставно забута і вивчена недостатньо, адже сьогодні їх праці подекуди можуть дати відповіді на сучасні проблеми, що ставить перед вітчизняними дослідниками, які активно цікавляться ретроспективними аспектами науки земельного права, нові рубежі й горизонти досліджень. Тому, **метою** цієї публікації є виявити творчий доробок тогочасних радянських вчених з характеристики Земельного кодексу 1922 р. та оцінити їх вклад у науку земельного права.

Під час розроблення Земельного кодексу 1922 р. перед державою стояло завдання відбудувати сільське господарство, що його було зруйновано імперіалістичною та громадянською війною, та юридично оформити головні досягнення того часу в царині сільського господарства. Земельний кодекс УСРР був прийнятий на третій сесії Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету 16 жовтня 1922 р., який було затверджено Президією ВУЦВК 29 листопада 1922 р. Це був перший кодифікований акт радянського земельного законодавства, нагальність прийняття якого була продиктована необхідністю юридичного оформлення земельної політики радянської влади на території України. Головний зміст цієї політики полягав у наділенні селян землею, що сприяло б відродженню сільського господарства, яке перебувало після революційних подій 1917–1921 рр. у вкрай тяжкому стані. Прийняття Земельного кодексу УСРР 1922 р. мало неабияке значення для тогочасних фахівців із земельного права. На сторінках періодичної преси

почали з'являтися наукові розвідки, присвячені аналізу як окремих земельно-правових інститутів, так і постатейних коментарів Земельного кодексу.

Значний місце займав Земельний кодекс УСРР 1922 р. у творчості професора Мойсея Марковича Гершона. Про це свідчить низка його коментарів у співавторстві з Є. І. Кельманом, зокрема «Комментарий к Земельному кодексу УССР» (Х., 1924, 1925), «Земельний кодекс УСРР. Текст та поартикульний коментарій» (Х., 1924, 1928, 1929) та одноосібна праця «Земельний кодекс УСРР. Порадник для селян» (Х., 1926, 1927).

Видання коментарів не залишилося поза увагою провідних радянських науковців із земельного права не тільки на території України, а й поза її межами. Так, у російському періодичному виданні «Право и жизнь» виходить друком рецензія відомого російського професора Д. Іваницького на «Комментарий к Земельному кодексу УССР» М.М. Гершона та Є.І. Кельмана, виданий у Києві в 1924 р. [1, с. 94–95]. За словами Д. Іваницького цей Коментар в цілому заслуговував позитивної оцінки, в якому була розкрита сутність земельно-правових інститутів, формулювання роз'яснень відзначалося чіткістю і ясністю. Тому його можна було вважати гарним посібником для вивчення українського земельного правопорядку та застосовувати його у сфері земельної практики і для навчальних цілей.

Подальше видання Коментарів до Земельного кодексу УСРР 1922 р. було пов'язане, насамперед, із періодичним внесенням до нього змін та доповнень, які почалися майже одразу після його прийняття. Так, у 1925 р. у Харкові виходить друком друге перероблене видання М.М. Гершона та Є.І. Кельмана «Комментарий к Земельному кодексу УССР», в якому автори здійснили догматичне тлумачення положень Кодексу, окремих земельно-правових інститутів (інститут трудового користування, інститут селянського двору, інститут націоналізації та інші). Особливо цінним для розвитку науки земельного права є те, що автори в окремих місцях коментували наукові праці тогочасних фахівців із земельного права. Фактично на сторінках цього Коментаря розглядалися дискусійні питання у царині земельного права [2].

Наступний Коментар до Земельного кодексу М.М. Гершона та Є.І. Кельмана вийшов друком у 1928 р. українською мовою, адже в цей час радянська влада проводила втілення політики українізації на місцях, що в свою чергу сприяло вдосконаленню української правничої термінології [3]. Враховуючи зміни, які відбулися у земельному законодавстві, авторами було введено до Коментаря вступну статтю «Засади радянського земельного ладу та шляхи розвитку земельного законодавства УСРР», що дало змогу зменшити кількість історичного матеріалу у коментарях до окремих статей Земельного кодексу.

Поспішаючи за змінами земельного законодавства М.М. Гершонов та Є.І. Кельман доповнили своє попереднє видання Коментаря і у 1929 р.

видали його вже чомусь російською мовою [4]. Можливо це було зроблено для того, щоб коментар могли використовувати науковці інших радянських республік для вивчення саме українського земельного законодавства, адже весь матеріал щодо земельного законодавства інших республік авторами був виключений із тексту.

Подальша «корінна переробка» Земельного кодексу 1922 р., як зазначав М.М. Гершонов у праці «Діяльність комісії радянського права в справі дослідження проекту земельного кодексу УСРР» [5], була викликана декількома чинниками. По-перше, чинні земельні кодекси усіх радянських республік, в тому числі і УСРР, вже застаріли для умов 1926 р., адже перед країною були поставлені нові завдання – індустріалізувати країну та перетворити її з країни аграрно-промислової на країну промислово-аграрну. По-друге, зміцнення народного господарства та нові напрями економічної політики поставили і нові завдання в царині земельного права і земельного законодавства. По-третє, щоб перебудувати розпорошені селянські господарства на великі сільськогосподарські колективні підприємства, а також щоб земельне законодавство сприяло їх зміцненню та відповідало умовам сьогодення. По-четверте, заходи у справі колективізації сільського господарства повинні були координуватися в масштабі всього Союзу РСР, а отже, і земельне законодавство, яке врегульовує ці відносини, повинно було мати одноманітний характер для всіх радянських республік, за якими слід було залишити право виявляти свою законодавчу волю у врегулюванні земельних відносин відповідно до власних господарчих особливостей.

Так, праця науковця «Про систему проекту Земельного кодексу УСРР» вийшла друком у Віснику Радянської Юстиції під назвою «Система нового проекту Земельного Кодексу УСРР» [6] з редакційною позначкою, що «стаття є стислим змістом доповіді автора в комісії права ВУАН». Наукова цінність праці полягає в тому, що автор одним із перших запропонував змінити саму структуру Земельного кодексу УСРР 1922 р., мотивуючи таку зміну двома чинниками: юридичним, пов'язаним з прийняттям нового закону «Про основні засади землекористування та землепорядження» від 15 грудня 1928 р., який мав вже іншу структуру та закладав базис для внесення чергових змін до кодексу, і соціально-політичним, що спричинювався рішучим переходом політики держави від періоду відновлення сільського господарства до періоду його соціалістичної реконструкції [6, с. 372]. Структура Земельного кодексу УСРР, який би закріплював земельну політику держави періоду «соціалістичної реконструкції», на думку науковця, мала складатися із коротеньких засад, які б давали уяву про правову характеристику тогочасного земельного ладу, далі слід було подати норми щодо врегулювання усупільненого сектору сільського господарства, потім помістити частину про дрібне селянське господарство (двір) та його об'єднання (земельну громаду), а також щодо порядку

землекористування, властивого об'єднанням дрібних господарств (дільничним та общинним). Насамкінець, як гадав М.М. Гершоноу, доцільно було включити заходи державного регулювання, до яких необхідно віднести землевпорядження, меліорацію, переселення, структуру органів вирішення земельних спорів, земельну реєстрацію.

Переконаливі аргументи професора М.М. Гершонова щодо необхідності удосконалення структури Земельного кодексу УСРР були цілком очевидними, адже як засвідчує історичний досвід кодифікації земельного законодавства на різних щаблях суспільного розвитку, юридично-правильна структура кодексу давала можливість найповніше охопити все коло земельних відносин, які підлягали правовій регламентації.

Актуальними були численні постатейні коментарі Земельного Кодексу УСРР 1922 р., надані Ю.М. Абрамовим на сторінках Вісника НКЗС (1925–1926 рр.). Фактично в кожному номері автор здійснював коментар до трьох-чотирьох статей Земельного Кодексу 1922 р., які найбільше цікавили читачів. Особливо заслуговують на увагу ті коментарі, які присвячені принципам тогочасного земельного права. Так, коментуючи ст. 1 Земельного Кодексу, він розкриває зміст «принципу відміни приватної власності на землю», який полягав в тому, що земельні права можуть базуватися тільки на «революційних законах», частково на місцевих звичаях, на нормах статутного права земельних об'єднань, оскільки ці звичаї і норми не суперечать революційним законам (ст. 8 ЗК). Також Ю.М. Абрамов звертає увагу і на принцип націоналізації землі як принцип нового земельного устрою, який проголошує власність держави на всі землі. З подальшого коментаря випливає, що дослідник був прихильником публічно-правової, а не цивільно-правової природи власності держави на землю, називаючи її власністю «особливого роду» [7, с. 62–63]. Наукова цінність таких коментарів полягає у наданні автором визначень та тлумачень окремих понять земельного законодавства: «земельно-судові установи», «землі сільськогосподарського призначення», «право трудового землекористування» [8, с. 65; 9, с. 82; 10, с. 109].

На сторінках Вісника НКЗС (1925–1926 рр.) зустрічаємо і працю Д. Каплана «До питання про перегляд Земельного Кодекса» у якій він зазначає про нагальну необхідність внести часткові зміни і доповнення до Земельного Кодексу 1922 р. у трьох напрямках: вирівнювання Земельного Кодексу в напрямі загальнополітичної лінії (знищення привілеїв окремих груп селянства, ліквідація лишків землерозподільного періоду); вирівнювання Земельного Кодексу в напрямі господарчої лінії (питання в справах земельної оренди, найманої праці і підсобно-кустарного господарства); удосконалення взаємовідносин між державою, земельною громадою та окремим землекористувачем (питання форм націоналізації землі і трудового користування та виникаючі звідси відносини між

державою і окремим землекористувачем, державою і земельною громадою, а також між земельною громадою і окремим землекористувачем) [11].

Питанню перегляду окремої статті Земельного Кодексу присвячена і праця землевпорядника К. Сидорчова «До питання про зміну арт. 57 Земкодекса» де автор вказує на недоліки цієї статті з позиції реалізації даної норми на практиці. У статтях 54, 55 і 57 даного Кодексу мова йде про законність сходу Земгромади та тлумачення поняття простої та кваліфікованої більшості. Саме в статті 57 вживається вислів «більшістю присутніх на зборах землекористувачів», який на думку автора є «камінем спотикання» [12, с. 74]. Цей вислів К. Сидорчова, на нашу думку, є цілком влучним, адже дійсно зібрати більшість присутніх на зборах для отримання законної сили протоколу та постанов сходу було досить проблематичним особливо як зазначає автор в вступі в період польових робіт або взимку, коли при відсутності підходящих приміщень в селі, технічно неможливо втиснути значну кількість людей (наприклад 225 чоловік) до маленької низенької хати. Вирішення даного питання землевпорядник вбачав у розподілі громади на низку більш дрібних громад, де кожна громада в подальшому юридично діяла самостійно.

Підсумовуючи сказане можна зробити узагальнювальний висновок, що тогочасні науковці у своїх працях здійснювали догматичне тлумачення положень Земельного кодексу 1922 р., даючи коментарі його статей розкривали зміст окремих земельно-правових інститутів та принципів тогочасного земельного права, аналізували структуру даного Кодексу, в окремих розвідках коментували наукові праці тогочасних фахівців із земельного права, а також вказували шляхи реалізації окремих норм на практиці.

Список літератури:

1. Иваницкий Д. Комментарий к Земельному Кодексу УССР М.М. Гершонов и Е.И. Кельмана // Право и жизнь. – 1925. – Кн. 1. – С. 94–95.
2. Гершонов М.М., Кельман Е.И. Комментарий к Земельному кодексу УССР. – 2-е перераб. изд. – Х. : Юрииздат НКЮ УССР, 1925. – 331 с.
3. Гершонов М.М. Кельман Е.И. Земельный кодекс УССР, текст і поартикульний коментар за ред. Ю. Мазуренка. – Х. : Юридичне видавництво НКЮ УССР. – 1928. – 514 с.
4. Гершонов М.М., Кельман Е.И. Земельный кодекс УССР : Текст и практический комментарий / Под ред. Ю. Мазуренка. – 3-е перераб. и допол. изд. – Х. : Юрииздат НКЮ УССР, 1929. – 533 с.
5. Гершонов М.М. Діяльність комісії радянського права в справі дослідження проекту земельного кодексу УССР // Вісті ВУАН. – 1929. – № 11–12. – С. 57–60.
6. Гершонов М.М. Система нового проекту Земельного Кодексу УССР // Вісник Радянської Юстиції. – 1929. – № 13. – С. 371–373.

7. Абрамов Ю.М. Комментарий к земельному кодексу / Ю.М. Абрамов // Вісник НКЗС. – № 9–10. – 1925. – С. 61–66.
8. Абрамов Ю.М. Комментарий к земельному кодексу / Ю.М. Абрамов // Вісник НКЗС. – № 7–8. – 1925. – С. 62–67.
9. Абрамов Ю.М. Комментарий к земельному кодексу / Ю.М. Абрамов // Вісник НКЗС. – № 11–12. – 1925. – С. 82–84.
10. Абрамов Ю.М. Комментарий к земельному кодексу / Ю.М. Абрамов // Вісник НКЗС. – № 15–16. – 1925. – С. 105–112.
11. Каплан Д. До питання про перегляд Земельного Кодекса / Д. Каплан // Вісник НКЗС. – № 17–18. – 1925. – С. 27–30.
12. Сидорчов К. До питання про зміну арт. 57 Земкодекса / К. Сидорчов // Вісник НКЗС. – № 21–22. – 1925. – С. 74–75.

В статье раскрываются научные взгляды на Земельный кодекс 1922 г. тогдашних исследователей. Определено значение научной деятельности М. Гершоновой, Е. Кельмана, Ю. Абрамова, Д. Каплана в сфере становления науки земельного права.

Земельный кодекс, земельный закон, земельное законодательство, наука земельного права, земельно-правовые институты.

The article describes the scientific views on the Land Code in 1922 in then researchers.

Land Code, land law, land legislation, land science, land and legal institutions.